

MILLATLARARO MADANIYAT VA BAG'RIKENGLIK - JAMIYAT TARAQQIYOTINING ASOSIDIR

Xoliqov Y.O.¹

Annotatsiya:

Bugungi kunda har bir davr o'zining ideallariga mos falsafiy tafakkur darajasini madaniyatlar kesimida zamonga moslab, taraqqiyot yo'nalishlarini belgilaydi. Yangi O'zbekiston ham o'z islohotlar konsepsiyasida jadal rivojlanish tendensiyalarini xalq manfaatlariga uyg'un holda amalga oshirib, taraqqiyot strategiyasini ilmiy asosda hayotga tatish bilan birgalikda bag'rikenglik va millatlararo madaniyat jamiyat va davlatlarni taraqqiyotga olib borivchi tamoyillari tadqiq qilingan. Bundan tashqari taraqqiyotning asosini har qanday jamiyatda ilm-fan va bag'rikenglikka asoslangan millatlararo madaniyat tashkil etadi. Bu millatlararo madaniyatda o'zining xolisona va oqilona xususiyatlari bilan davlat takomillashuviga yo'nalgan birlik negizida millatlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan axloqiy jarayonlar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Madaniyatlararo, bag'rikenglik, fenomen, globallashuv, vayronkorlik, moyillik, tajovuzkorlik, postmodern, tendensiya, kontekst, plyuralistik, taraqqiyot, muloqot, zamonaviy, modernizatsiya, konstruktiv, integratsiya, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, turmush-tarzi, urf-odatlar, tafakkur.

Asrlardan asrlarga yetib kelayotgan axloqning yadrosi sifatida bag'rikenglik va millatlararo madaniyat o'zining voqelikda o'zgaruvchan xarakteri bilan namoyon bo'ladi. Uning serqirra ko'lami, borliqdagi narsa va hodisalar bilan uyg'un inson madaniy dunyosini o'zgartirishi, xilma-xil nazariyalar ta'sirida millatlararo madaniyatni real hayotga kengroq olib kirishi vujudga keladi. Uning individual rivojlanmasligi, falsafiy ta'limotlarga tayanishi, tarixiy merosga o'zaro bog'liqligi o'z taraqqiyotida butun insoniyatning erishgan yutuqlaridan andoza olishi barchaning axloqan tartibga solib turilishini ifodalaydi. "Bu falsafiy jarayonlarning ijtimoiy ahamiyati juda katta bo'lib, ularda oddiy birlik va ijobiylikni vujudga keltiradi. Bu jarayonlar tarixan sodir bo'lganidek, bilimlarni targ'ib qilish va rivojlantirishga, xalqaro hamkorlikka va madaniy taraqqiyot sohasidagi muhim ishlarga yordam beradi"[1.]. Shu sabablarga ko'ra bag'rikenglikva millatlararo madaniyat odamlarning milliy qadriyatlarini va bag'rikenglik asosidagi ijodiy fikrlashlari hamohang kelishi hamda ularga qarshi kurashishning zarurligi aytilgan. Bunday yangiliklar va rivojlanishlar odamlar orasidagi ehtiyoj va talablarini oshiradi, shuning uchun bag'rikenglikning o'sishi kabi vaziyatlarda odamlar o'z turmush darajalarini yaxshilay oladilar va ehtiyojlari qancha qondirishishlarini oshirish imkoniga ega bo'ladi. Har bir jamiyatning taraqqiyot ko'lamida bag'rikenglik namoyon bo'lishi bevosita millatlarning inoqligi, ular o'rtasidagi totuvlikning belgisi, siyosiy muhitning mutloq pokligi, axloqiy tamoyillarning ijrosi so'zsiz amal qilishi, odamlarning ruhiyatida anglanganlik kayfiyatini namoyish etadi.

Mamlakatimizning keyingi yillarida olib borilayotgan taraqqiyot yo'lining barcha sohalarida ijobiy o'zgarishlar va erishilgan natijalar bevosita shu xalq, shu hududda yashayotgan fuqarolar, turli millat vakillari tomonidan amalga oshirilganligi bilan xarakterlanadi. Ularning yuksak aqliy salohiyati, madaniyati, xulq-atvori, oqilona tanlovi va

¹ Xoliqov Yunus Ortiqovich, Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari kafedrasini professori Falsafa fanlari doktori (DSc)

xatti-harakatlarini boshqarishga yordam beradigan eng muhim standartlar to'plami bo'la oladi.

Ijtimoiy taraqqiyot aslida davlat, jamiyat, millatlarning millatlararo madaniyati rivojlanishi bilan uyg'unlashgan bag'rikenglikning amal qilish jarayonlarini ifodalaydi. Bu – uning o'tmishdan bugun va kelajak sari o'zgarib borishdan iborat bo'lgan tizimli faoliyatdir. Insoniyat tarixi orqali ijtimoiy rivojlanish jarayonlarini harakatlantirib kelgan. "Insoniyat o'tmishining o'ziga xosligini o'rganish, tarixiy jarayonlarning falsafiy tahlili va ijtimoiy bilimlar shakllanishining asosida muhim o'rin tutadi"[2 – C. 163.].

"Taraqqiyot - rivojlanishning oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yo'nalgan shakli, uning yuksalish jarayoni hisoblanadi"[3 – B. 254.]. Mazkur fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, bu tushunchaning millatlararo madaniyat tizimida o'z o'rnini bor. Bu muayyan qoidalar asosida amalga oshirilib, jamiyatdagi madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlarni qamrab oladi. Axloqiy tamoyillarga tayanishda davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, insonning rivojlanish tendensiyalari o'ziga xos falsafiy mohiyat kasb etadi.

Jamiyat va davlatda o'ziga xos va mos millatlararo madaniyatning bag'rikenglik muhitini yuzaga keltirish mumkin. Ya'ni, jamiyatda millatlararo madaniyatning bag'rikenglik muhiti ijtimoiy tarixiy hodisa hisoblanadi. Fuqarolarda yuksak axloqiy bag'rikenglik muhitini shakllantirish ham o'ziga xos falsafiy jarayondir.

Jamiyatning axloqiy muhiti insoniyat taraqqiyoti asosida tadrijiy tarzda rivojlanib, kishilarni aynan axloqiy taraqqiyot boshqa tirik jonzotlardan farqli bo'lishga olib kelgan.

Millatlararo bag'rikenglik madaniyati esa o'z-o'zidan qadriyatlar to'plamini to'ldirishni, mantiqiy tartibda birini ikkinchisiga qo'yishni talab qiladi. Bu bilan birga millatlararo madaniyat inson tomonidan yaratilgan ruhiy muhit bilan bog'liq, unda barcha material, mahsulotlar avloddan avlodga o'tadi. Ijtimoiy muhit, madaniyat inson tomonidan orttirilgan barcha ichki va tashqi xulq-atvor usullarini o'z ichiga oladi, degan umumiy kelishuv mavjud. Barqaror taraqqiyot millatlar o'rtasidagi muvozanatni tartiblashtiradi va ularning teng huquqli faoliyatini ta'minlaydi. Bu esa insonlar o'rtasidagi samimiy muloqotni, umumiy hayot tarzini va o'zaro tushunchalarni kengaytiradi.

Millatlararo bag'rikenglik nazariyasining "falsafiy-axloqiy taraqqiyot ildizlarini o'rganish, uni zamonaviy sivilizatsiya nuqtayi nazaridan millat axloqi bilan mantiqiy bog'lash bugungi kunning tarixiy vazifasidir"[4 – B. 132.]. Bu zamonaviy O'zbekistonda millatlararo madaniyatning axloqiy ildizlari rivojlanishiga keng shart-sharoitlar yaratilganligini, jamiyatda millatlararo madaniyatni rivojlantirish uning chuqur falsafiy ildizlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Ko'plab falsafiy asarlarning asl mohiyatida inson axloqining mukammal bo'lishi, turli millat vakillariga nisbatan bag'rikenglikka asoslanish, insonni ulug'lash, qadrlash masalalari yotadi.

Zamonaviy dunyoda yoshlar o'rtasida millatlararo munosabatlarni rivojlantirish fuqarolik jamiyati rivojida ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, taraqqiyot etib borayotgan Yangi O'zbekistonni yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishi sifatida qayd etish joiz. Ushbu masala ayni paytda Yangi O'zbekistonning mazkur yo'nalishdagi islohotlarida ham o'z aksini topgan. Xususan, "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"[5.] gi mazkur qarorning yo'nalishlaridan birida elatlar-aro totuvlik, xorijiy tillarda faoliyat olib borayotgan mas-mediani qo'llab-quvvatlash, xorijiy davlatlar bilan do'stlik aloqalarini rivojlantirish masalalari mamlakat Prezidenti va hukumatining diqqat markazida turganini tasdiqlaydi. Yoshlar davlatning milliy siyosatini amalga oshirishda millatlararo madaniyatda bag'rikenglik munosabatlarni rivojlantirish maqsadida "O'zbekiston yoshlari - 2030" Konsepsiyasida ta'kidlanganidek, "yoshlar o'rtasida turli millat va elatlarning urf-odatlarini qadrlash, unga hurmat bilan yondashish qadriyatlar tizimi bilan o'zaro aloqadorlikni ta'minlash, millatlararo totuvlikning turli xil stereotiplarini birlashtirishga imkon beradi"[6.]. Bundan kelib chiqadiki, yoshlar bilan olib boriladigan o'quv va tarbiyaviy ishlar ma'lum bilimlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Ularning turli millat tillarida mukammal o'z ona tilidek so'zlashi, madaniyatlarini o'z madaniyati bilan teng holda o'rganishi uchun barcha sharoitlar yaratildi.

Xalqning dunyoqarashini o'zida mujassam etgan millatlararo madaniyat barcha uchun birdek amal qilishi tabiiydir. Uning negizida qadimdan shu hududda o'troq yashagan turli millatlar madaniyatlarini e'zozlash, ularga hurmat ruhini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, yoshlar guruhlarida turli elat va millatlar o'rtasida ziddiyatlarga qarshi ta'sir ko'rsatuvchi ko'nikmalarni yaratish va targ'ib qilish lozim. Jahondagi umuminsoniy, axloqiy, estetik, mafkuraviy, siyosiy, diniy, ijtimoiy kurash hamda bir qator ziddiyatlarning kechayotgani, ochiq ma'lumotlar tizimlari va kibermakonda ziddiyatlar kurashi rivojlanib borayotganligi davrida millatparvarlik va chet davlatlar bilan har tomonlama birodarlik munosabatlarini yanada oshirish borasida hali o'zning yechimini topishi lozim bo'lgan qator muhim masalalarning mavjudligini ko'rsatib, quyidagicha falsafiy munosabat bilan ilmiy yondashilgan: "millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada rivojlantirish sohasida davlat organlari va tashkilotlarining, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro hamkorlik darajasini yanada oshirish"[7.]. Mazkur Farmonda nazarda tutilgan milliy tolerantlik va totuvlik konsepsiyasi o'zbek xalqi bilan birga mamlakatimizda istiqomat qilayotgan boshqa millat va elat vakillari o'rtasidagi azaliy do'stlik g'oyasi zahirida mujassamlashgan. Har bir millat vakili uchun kundalik madaniyat, axloqiy tamoyillar majmuasi konsepsiyada ifodalanib, millatlararo madaniyatning boy tarixi mujassam bo'lgan.

O'zbekiston ko'pmillatli davlat sifatida har ikki taraflama siyosatni olib boradi. Uning siyosatdagi roli bevosita millatlarni birlashtirishga, odamlar dunyoqarashini muayyan e'tiqodiy munosabatlarda birlashtirishga yo'l ochadi. Shu ma'noda mamlakatda yashovchi xalqlar o'rtasida millatlararo va konfessiyalararo qulay yashash muhiti yaratilgan. Buning yanada muhimligi shundaki, ularning ma'naviy-axloqiy ildizlari orqali millatlararo madaniyatni shakllantirishidir. Bu ikki masala birga hal qilinishi kerak, shuning uchun ishlab chiqish, o'rgatish va murosa qilish yo'llari mustahkamlik bilan amalga oshirilishi lozim.

Faylasuf olim N.Nazarov mavzuga doir olib borgan tadqiqotlarida millatning tarixiylik, milliy davlatchilik, milliy taraqqiyot sari yuz burishi konsepsiyalarini ilgari suradi. Muallifning fikricha, "O'zbek millati ham etnotarixiy taraqqiyot natijasida milliy xarakter va xususiyatlarni o'zida mujassam etib, etnik birlik sifatida o'zligini namoyon eta olgan etnoijtimoiy va etnomadaniy organizmdir"[8 – B. 6.]. N.Nazarovning fikrlaridan shunday xulosaga kelish mumkinki, mamlakatimizda yoshlar millatlararo munosabatlarini takomillashtirish uchun asosiy motivlar va imkoniyatlar mavjud. Buning asosiy sababi sifatida o'zbek xalqining turli millat va elatlardan iborat yagona baynalmilal oila yarata olganligidir.

Demak, "asosiy vazifa ma'naviy qadriyatlarimizni ilm-fan va taraqqiyot yutuqlari bilan boyitib borish, uning kuch va salohiyatlarini ijtimoiy hamkorlik va millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik kabi ezgu maqsadlarga xizmat qildiradi"[9 – B. 34.]. Undan oqilona foydalangan xalqgina o'zining taqdirini, hududidagi millatlar ertasini porloq qila oladi.

Tarbiya bir kunlik bo'lmasdan yoshlikdan ongga singdiraladigan, madaniyatning qadriyatdan farqini anglab yetishida qaror topadigan dialektik jarayondir. Jamiyat rivojida millatlarning o'z qadriyatlarini e'zozlashi, ajdodlar madaniyatini vorisiylik qonuniyatiga muvofiq avlodlarga qoldirishi muhim sanaladi. Bundan tashqari ularda estetik-axloqiy tamoyillardan foydalanish yoshlarga o'zlarining milliy turmush tarzi va qadriyatlarini tushunishga imkon beradi. Turli millat yoshlarining bir maqsad yo'lidagi g'oyalari millatning g'oyasi, jamiyatning taraqqiyot yo'nalishi sanaladi.

Shu holatni alohida takidlash joizki, akkulturatsiya madaniy tizimlarning o'zaro bir-biriga yaqinlashuvi, hamjihatlikka kirishishi, birlashishi, o'zaro birikishi va rivojlanishining muhim shartlaridan biri hisoblanadi Bu esa madaniyatlararo bag'rikenglik va hamjihatlikni rivojlantirishga xizmat qiladi hamda insoniyatni taraqqiyot sari yetaklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <http://ivo.garant.ru>

2. Современное образование как открытая система. –Институт научной и педагогической информации РАО, ЮРКОМПАНИ, 2012. –С. 163.
3. Falsafa ensiklopedik lug‘ati. – Toshkent: O‘MEDIN, 2010. –В. 254.
4. Современное образование как открытая система – Москва: Институт научной и педагогической информации РАО, ЮРКОМПАНИ, 2012. –с. 132.
5. <https://lex.uz/docs/5841063>
6. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини янги босқичга олиб чиқишга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. <https://regulation.gov.uz/ru/document/4824>
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” Farmoni// <https://lex.uz/uz/docs/-4597662>
8. Назаров Н.А. Марказий Осиё полиэтник социумида миллатлараро муносабатлар такомиллашувининг фалсафий-функционал тадқиқи. Фалсафа фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. -Тошкент: 2019. – Б. 6.
9. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Тошкент: Ўзбекистон, 2001. – Б. 34.
10. Kholikov, Yunus Ortiqovich. “Moral aspects of national ethnic in bringing up young generation with generosity”.Theoretical & Applied Science 7 (2019): 18-21.
11. Холиқов, Ю. О. (2022). Бағрикенглик маданиятнинг моҳияти ва унинг ахлоқий асослари. Journal of Integrated Education and Research, 1(6), 17–21.
12. Холиқов, Yunus Ortiqovich. “Yangi O‘zbekistonda bag‘rikenglikni rivojlantirishda millatlararo aloqalarning mohiyati”. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2. Special Issue 23 (2022): 764-774.
13. Ortiqovich, Xoliqov Yunus. “The importance of moral values in the development of a culture of tolerance in youth”. International Journal of Intellectual Cultural Heritage 1.3 (2021): 65-69.